

Євген Захаров

Співголова Харківської правозахисної групи

ЗЛОЧИН БЕЗ КАРИ

Голодомор не тільки фізично знищив десяту частину українців, а й зруйнував соціальну, політичну та громадську активність живих, посіяв страх перед владою, призвів до сучасних «слухняности» й угодовства

Як випливає з досліджень численних науковців, на початку 1930-х років після завершення суцільної колективізації була введена система, за якою колгосп мусив спочатку розрахуватися з державою за спущеним згори планом («перша заповідь», за виразом Й. Сталіна), а вже потім розподілити між працівниками те, що залишиться, на трудодні. Але плани були нереальними, і внаслідок колгоспи не могли розраховуватися за трудодні. Це і зробило хліб на селі величезним дефіцитом. Колгоспники могли сподіватися тільки на те, що зберуть на присадибних ділянках — картоплю, городину тощо, і неохоче йшли працювати в колгоспі, не маючи впевненості, що їхня праця буде оплачена. Дефіцит хліба створювався сталінською політикою «підхльостування» (вираз Сталіна): попередній план, який і так був недосяжним, несподівано збільшувався, щоб мобілізува-

ти до виконання попереднього. Це призводило до дедалі більшого дефіциту хліба і, зрештою, до голоду.

Характер голоду в Україні до листопада 1932 року був такий самий, як і в інших хлібовиробних районах СРСР. Голод у першій половині 1932 року був викликаний невиконанням плану заготівель із урожаю 1931 року і політикою Кремля щодо села у зв'язку з цим невиконанням. Той голод був припинений поверненням із портів частини зерна, яке передбачалося для експорту, а також закупівлею зерна за кордоном.

Починаючи з листопада 1932 року, голод у сільських районах України і Кубані був спричинений конфіскацією хліба і будь-яких продуктів харчування, яка проводилася тільки в цих регіонах СРСР. Ця конфіскація у листопаді-грудні 1932 року була частковою, а від січня 1933 року — повною. При цьому, внаслідок заходів,

організованих партійним та радянським керівництвом СРСР та УСРР, виїхати в пошуках продуктів або отримати їх зовні було заборонено. Залишившись без продуктів харчування, селяни вмирали від голоду. З лютого 1933 року ця смерть набула масового характеру: з лютого по серпень в Україні від голоду загинули мільйони, а на Кубані — сотні тисяч селян. Масовий голод поєднувався із політичними репресіями проти інтелігенції та націонал-комуністів у 1933 р. і припиненням політики українізації. Голодну смерть у період з листопада 1932 р. по серпень 1933 р. та від політичних репресій належить розглядати як подію злочину геноциду.

Об'єкт злочину

Відповідно до Конвенції ООН, під геноцидом розуміють певні «дії, вчинені з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку». Згідно з визначенням Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді під «національною групою» належить розуміти «об'єднання людей, які мають стійкий правовий зв'язок, як-то єдине громадянство та, відповідно, певні права та обов'язки»¹.

Тлумачення «національної групи» дає підстави розглядати як об'єкт злочину геноциду частину українського народу — сукупність жертв Голодомору та політичних репресій в Україні в листопаді 1932 р. — серпні 1933 р. незалежно від етнічної, релігійної та інших ознак.

Водночас елемент наміру знищити частину групи полягає у «знищенні *значної частини* конкретної групи ... частина групи має бути достатньо значною, щоб мати відповідний вплив на групу в цілому»². Як свідчить практика діяльності міжнародних трибуналів, для кваліфікації злочину геноциду достатньо, щоби суб'єкт злочину мав умисел знищити суттєву частину захищеної групи. При визначенні того, яка частина групи є суттє-

№ «Таємні постанови ЦК ВКП(б) від 14 та 15 грудня 1932 р. повністю змінили політику українізації і поклали відповідальність за продовольчу кризу разом із селянами на провідників українізації»

вою, необхідно застосовувати як кількісні, так і якісні показники. Попри дещо суперечливі підрахунки різних дослідників, у будь-якому випадку кількість загиблих від голоду в розглянутий період становить не менш ніж 10% від загальної кількості населення України. Без сумніву, ця частина українського народу є значною і може розглядатись як об'єкт злочину геноциду відповідно до Конвенції про геноцид 1948 р.

Треба також наголосити, що таємні постанови ЦК ВКП(б) від 14 та 15 грудня 1932 р. повністю змінили політику українізації і поклали відповідальність за продовольчу кризу разом із селянами на провідників українізації, розпочавши знищення українських націонал-комуністів. Репресовані в цей період численні представники культурної, господарчої та політичної еліти (загалом ОГПУ в Україні заарештувало у 1932–1933 роках 199 тисяч осіб, тисячі були розстріляні) відігравали велику роль у розвитку українського народу. Тому до опису групи окрім селян, померлих від голоду, необхідно включити загиблих від політичних репресій.

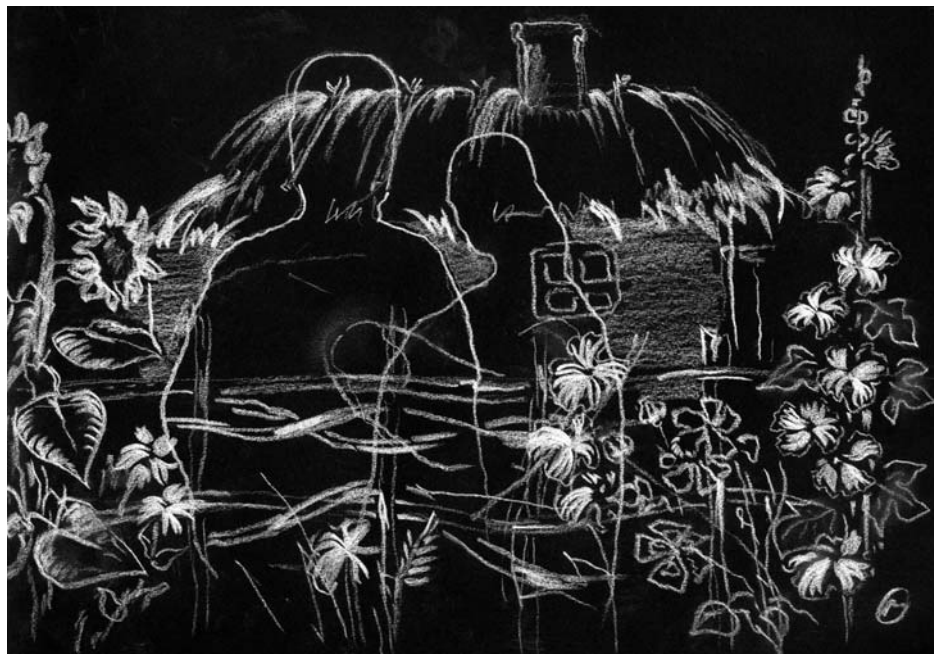
За визначенням Міжнародного трибуналу, для колишньої Югославії у справі Боснія і Герцеговина проти Сербії й Монтенегро, «етнічна група» являє «*культуру, лінгвістичну або іншу явно виражену відмінність, притаманну меншині, як то всередині держави, так і поза її межами*»³.

Таке тлумачення «етнічної групи», порівняно із становищем українців, котрі

¹ William A. Schabas, *Genocide in International Law. The Crime of Crimes* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), «Chapter 3. Groups protected by the Convention». (Quoted in Serbin, *The Ukrainian Famine of 1932-1933 and the UN Convention on Genocide*, p.5).

² Id. at 10 (emphasis added).

³ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro); Summary of the Judgment of 26 February 2007, p.9.

мешкали на Кубані, й подіями 1932–1933 років дає підстави розглядати українців Кубані як етнічну групу, що стала об'єктом злочину геноциду. Справедливість цього твердження підтверджують такі аргументи.

Українізація територій, що на них компактно проживали етнічні українці, була офіційною політикою СРСР. За Всесоюзним переписом 1926 р., на Кубані налічувалося 915 тис. українців, що становило 62% населення. Вони загалом зберегли свою мову і культуру: 729 тис. назвали рідною мовою українську. В деяких районах Кубані українців було 80% і навіть 90%, а загалом на Північному Кавказі мешкало 3,106 тис. українців.

Політика українізації мала підтримку серед українського населення Північного Кавказу. Число українських учнів, які навчалися в українських школах, зросло з 12% у 1928/29 навчальному році до 80% у

НВ *«Всесоюзним переписом 1926 р., на Кубані налічувалося 915 тис. українців, що становило 62% населення»*

1931/1932 році. Культурно-освітня політика будувалася під прямим керівництвом народного комісаріату освіти УСРР і, безпосередньо, Миколи Скрипника та фінансувалася з державного бюджету УСРР. Таємною постановою ЦК ВКП(б) від 14 грудня 1932 р. політика українізації була припинена. Українське культурне життя на Кубані було знищено: усі українські школи і книговидавництва переведені на російську мову навчання, газети, журнали, що виходили українською мовою, — закриті, як і інші культурні українські інституції. Багатьох їхніх працівників було репресовано як ворогів радянської влади. Таємною постановою ЦК ВКП(б) від 15 грудня українізація припинялась і в інших районах компактного проживання українців.

Склад злочину геноциду

Масова загибель від голоду мільйонів українських та сотень тисяч кубанських селян була спричинена низкою таких дій партійно-радянсько-господарчої верхівки СРСР.

1. Навмисне насильницьке нав'язування нереального плану хлібозаготівель із урожаю 1932 р., попри протести українських керівників.

2. Ухвалення постанови від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперативів і зміцнення соціалістичної власності» («Про 5 колосків»).

3. Директива ЦК КП(б)У від 29 жовтня за ініціативою В. Молотова та телеграма В. Молотова та М. Хатаєвича від 5 листопада про посилення репресій за «розкрадання, злочинне розбазарювання і приховування колгоспного хліба за участю і під керівництвом правлінь колгоспів, і в тому числі, деяких правлінь-комуністів, які являють собою насправді куркульську агентуру, що розкладає колгоспи»⁴.

4. Ухвала постанов ЦК КП(б)У від 18 та РНК УСРР від 20 листопада «Про заходи до посилення хлібозаготівель», підготовлених комісією В. Молотова, та постанов бюро Північнокавказького крайкому ВКП(б), якими наказували вилучати раніше розданий хліб та запроваджували натуральні штрафи.

5. Створення «трійок» та ОСО, яким надавалося право розгляду «хлібних» справ у прискореному порядку та застосування смертної кари.

6. Введення практики занесення сіл і колгоспів «на чорну дошку» за ініціативою Л. Кагановича спочатку в Кубані, постановою бюро Північнокавказького крайкому ВКП(б) від 4 листопада, а потім в Україні, постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 6 грудня.

7. Повальні обшуки селянських садіб у грудні з метою знайти «розбазарений, розкрадений хліб» на підставі постанов від 18 та 20 листопада, посилення репресій за «хлібними» справами в Україні та на Кубані.

8. Ухвалення таємних постанов ЦК ВКП(б) від 14 та 15 грудня про посилення репресій проти «саботажників із партквитком у кишені» та припинення українізації в Кубані та інших регіонах компактного проживання українців в УРСР; цими постановами розпочалися репресії проти націонал-комуністів.

9. Депортація на північ більш ніж 62 тис. кубанських селян за «саботаж».

«Сукупно перелічені дії означають створення для названих вище груп таких життєвих умов, які розраховані на часткове фізичне їх знищення, тобто склад злочину геноциду»

10. Рішення ЦК КП(б)У про вилучення насінневих фондів від 29 грудня, ухвалене під тиском Л. Кагановича

11. Телеграма Сталіна від 1 січня 1933 року з вимогою здати хліб і погрозою репресій щодо тих, хто цього не зробить.

12. Директива РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 22 січня, яка впроваджувала блокаду голодуючих України та Кубані і вводила заградзагони на вокзалах та ґрунтових дорогах.

13. Урядова постанова від 17 лютого за ініціативою Хатаєвича та Постишева, якою збір насіння провадився засобом хлібозаготівель із наданням частини зібраного тим, хто вилучав хліб.

14. Постанова ЦК КП(б)У від 31 березня 1933 р., якою за ініціативою Постишева продовольча допомога надавалася тим, хто міг бути працездатним.

15. Політичні репресії 1933 року проти інтелігенції та націонал-комуністів за ініціативою Постишева, кампанія проти «скрипниківщини».

16. Повне знищення усіх етнічно-культурних форм існування українців на Кубані.

Сукупно перелічені дії означають створення для названих вище груп таких життєвих умов, які розраховані на часткове фізичне їх знищення, тобто склад злочину геноциду (стаття II, п. «с» за Конвенцією). Залишається довести, що ці дії були умисними.

Оскільки нереальний план хлібозаготівель не виконувався, Сталін поклав усю відповідальність за це на селян, які, на його думку, саботували збір врожаю, і на українських комуністів, які цьому потурали. Були прийняті партійні та урядові

⁴ Командири великого голоду. Поїздки В.Молотова і Л.Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр. — К.: 2000. — С.236.

В «Паралельно розгорнулася кампанія цькування і політичних репресій проти національних комуністичних кадрів та інтелігенції»

рішення, що вимагали повернути мізерію хліба, виплачену натурою за трудодні в рахунок майбутнього врожаю, запроваджували натуральні штрафи і дозволяли проводити обшуки з метою вилучення раніше розданого хліба, а також заохочували ГПУ до посилення політичних репресій і застосування смертної кари. Повальні обшуки та інші каральні заходи бажаних результатів не дали, і тоді селяни отримали в перший день нового 1933 року ультиматум вождя: або вони здають хліб добровільно, або будуть жорстоко покарані. Після цього обшуки та натуральні штрафи поєдналися в єдину каральну акцію, і в селян були вилучені усі продукти харчування. 22 січня була встановлена блокада з метою не пускати селян у пошуках продуктів до благополучніших районів. Це призвело до масового голоду на селі й смерті мільйонів людей. Паралельно розгорнулася кампанія цькування і політичних репресій проти національних комуністичних кадрів та інтелігенції, на яких також поклали відповідальність за зрив плану хлібозаготівель і оголосили ворогами народу. Українізацію було припинено, а українське культурне життя в місцях компактного проживання українців знищене.

Водночас цілеспрямована насильницька русифікація українців Росії мала наслідком різке зменшення їхньої чисельності: за переписом 1937 р. 3 млн громадян

В «Із припиненням українізації молодші покоління втрачали можливість зберігати свою етнічну ідентичність як українці»

РСФСР назвали себе українцями, тоді як за переписом 1926 р. їх було 7.8 млн. Із припиненням українізації молодші покоління втрачали можливість зберігати свою етнічну ідентичність як українці. Таким чином, стосовно українців Кубані, окрім створення таких життєвих умов, які розраховані на часткове фізичне їхнє знищення (стаття II, п. «с» за Конвенцією) здійснювалася також «насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу» (пункт «е» статті II Конвенції).

Мотив злочину

Конвенція про геноцид не вимагає виявлення мотиву суб'єкта злочину. Заразом це може допомогти при визначенні злочинного умислу суб'єкта злочину.

Ключ до розуміння мотивів створення штучного Голодомору можна знайти в листі Сталіна Кагановичу від 11 серпня 1932 р. Наводимо відповідний фрагмент мовою оригіналу.

« [...] 3) Самое главное сейчас Украина. Дела на Украине из рук вон плохи. Плохо по партийной линии. Говорят, что в двух областях Украины (кажется, в Киевской и Днепропетровской) около 5-ти райкомов высказались против плана хлебозаготовок, признав его нереальным. В других райкомах обстоит дело, как утверждают, не лучше. На что это похоже? Это не партия, а парламент, карикатура на парламент. Вместо того, чтобы руководить районами, Косиор все время лавировал между директивами ЦК ВКП и требованиями райкомов и вот — долавировался до ручки. Правильно говорил Ленин, что человек, не имеющий мужества пойти в нужный момент против течения, — не может быть настоящим большевистским руководителем. Плохо по линии советской. Чубарь — не руководитель. Плохо по линии ГПУ. Реденсу не по плечу руководить борьбой с контрреволюцией в такой большой и своеобразной республике, как Украина.

Если не возьмемся теперь же за исправление положения на Украине, Украину можем потерять. Имейте в виду, что Пилсудский не дремлет, и его агентура на Украине во много раз сильнее, чем думает Реденс или Косиор. Имейте также в виду,

что в Украинской компартии (500 тысяч членов, хе-хе) обретаются не мало (да, не мало!) гнилых элементов, сознательных и бессознательных петлюровцев, наконец — прямых агентов Пилсудского. Как только дела станут хуже, эти элементы не замедлят открыть фронт внутри (и вне) партии, против партии. Самое плохое это то, что украинская верхушка не видит этих опасностей.

Так дальше продолжаться не может.

Нужно:

а) взять из Украины Косиора и заметить его Вами с оставлением Вас секретарем ЦК ВКП(б);

б) вслед за этим перевести на Украину Балицкого на пост преда украинского ГПУ (или ПП Украины, так как должности преда ГПУ Украины, кажется, не существует) с оставлением его замом председателя ОГПУ, а Реденса сделать замом Балицкого по Украине;

в) через несколько месяцев после этого заменить Чубаря другим товарищем, скажем Гринько или кем-либо другим, а Чубаря сделать замом Молотова в Москве (Косиора можно сделать одним из секретарей ЦК ВКП);

г) Поставить себе целью превратить Украину в кратчайший срок в настоящую крепость СССР, в действительно образцовую республику. Денег на это не жалеть.

Без этих и подобных им мероприятий (хозяйственное и политическое укрепление Украины, в первую очередь — ее приграничных районов и т.п.), повторяю — мы можем потерять Украину».

Економічна і соціальна криза, яка охопила СРСР на початку 1932 р., загрожувала радянському режиму. Деякі російські урядовці — О. Смирнов, В. Толмачов, М. Ейсмонт, вважаючи, що Сталін несе відповідальність за провал хлібозаготівель, звинуватили його. 27 листопада 1932 р. Сталін скликав об'єднане засідання політбюро ЦК і президії ЦК ВКП(б), на якому виступив проти групи Смирнова. Він заявив, що в колгоспи і радгоспи проникли антирадянські еле-

менти для організації шкідництва й саботажу, і що значна частина сільських комуністів неправильно ставиться до колгоспів і радгоспів. Сталін закликав застосувати примус, аби викоренити саботаж і антирадянські явища і наголосив: «Було б нерозумно, якби комуністи, виходячи з того, що колгоспи є соціалістичною формою господарства, не відповіли б на удар цих окремих колгоспників і колгоспів нищівним ударом»⁵.

Сталін найбільше боявся втратити Україну, яка за період українізації виросла власну національно налаштовану компартійно-радянську еліту (українці становили абсолютну більшість членів КП(б)У), домагалася приєднання до республіки території суміжних областей Росії та Білоруси, де українське населення переважало, вела там активну політику українізації і могла в умовах кризи скористатися своїми правами і заявити про вихід зі складу СРСР.

Політика українізації наприкінці 1920-х років вийшла далеко за межі, які були встановлені більшовиками. Українська національна свідомість до того часу набула загрозливих для єдності СРСР масштабів, Україна намагалася провадити самостійну політику, зокрема, й у міжнародних відносинах.

Один із лідерів ЦК КП(б)У Володимир Затонський стверджував, що найперша мета українізації — зміцнення Української СРР як державного організму в рамках Союзу РСР⁶. Такий розвиток подій не міг влаштувати Сталіна та його прибічників. Якби процеси в Україні рушили в цьому напрямку, це вплинуло б на всі процеси в СРСР, оскільки Україна тоді була єдиною національною і державною одиницею, що могла протистояти натиску Кремля. Тому Сталін вдався до війни з українським селом як соціальною опорою національного державного організму. Він вирішив завдати селу превентивного нищівного удару й ліквідувати загрозу для свого режиму. Як влучно висловився Джеймс Мейс у 1982

⁵ С.В.Кульчицький. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид... — С. 264–265.

⁶ Джеймс Мейс. Політичні причини Голодомору в Україні (1932–1933 рр.) //Український історичний журнал, №1, 1995. Доступно в Інтернеті за адресою: <http://maidan.org.ua/n/lib/1044901106>

році, «*Сталін бажав знищити український народ як політичний чинник і як соціальний організм*»⁷. Це і було мотивом його злочину.

Кубань була другим після України і єдиним районом СРСР, що в ньому мешкало більше двох третин етнічних українців. Кубань була також осердям козацької вольниці, тому козаки були не меншими «улюбленцями» Сталіна, ніж українці. Як і в УСРР, тут чинився найбільший опір колективізації, тому Сталін не випадково вважав кубанських козаків серйозним джерелом загрози для своєї влади.

Умисел

Визначальним елементом для кваліфікації злочину геноциду відповідно до Конвенції про геноцид є наявність прямого умислу знищення членів відповідної групи мірою їхньої приналежності до такої конкретної групи. Дії, передбачені положеннями статті II Конвенції, чітко вимагають наявності певних суб'єктивних факторів, серед яких умисел як необхідна складова злочину геноциду є визначальним елементом із метою кваліфікації злочину: «*дії, визначені у статті II, повинні бути вчинені з умислом знищити [захищену] групу цілком або її частину*»⁸.

Чи мав Сталін намір організувати штучний голод — У відповіді на це запитання погляди вчених розділились. Одна група дослідників вважає, що так, масовий штучний голод був організований навмисно, ще з 1930 року, щоб максимально зменшити життєздатність українського народу, перетворити його на покірних рабів, які працюватимуть у колгоспах і жодним чином не зазіхатимуть на радянську владу. Друга група дослідників погоджується, що політика Сталіна була злочинною, але відповідає на це запитання негативно, вважаючи, що голод був викликаний складною політичною ситуацією, бажанням модернізувати економіку, і що такі жакливі наслідки голоду не очікувалися кремлівським керів-

ництвом. Ця група дослідників заперечує прямий намір організації штучного голоду і не погоджується, що Голодомор 1932–1933 років можна кваліфікувати як геноцид.

На нашу думку, сказати, чи мав Сталін ще з 1930 року розроблений план знищення великої частини українських селян через організацію штучного голоду, не можна. Доречно скористатися підходом відомого дослідника голоду в СРСР Андреа Граціози, який гармонізує і узагальнює ці два різних пояснення причин Голодомору⁹. Він стверджує, що голод у третьому кварталі 1932 року був викликаний тими ж причинами, що й голод першої хвилі, у першій половині 1931 року — невиконанням завищеного плану хлібозаготівель. Але саме в жовтні 1932 р. Сталін дійшов рішення використати голод для знищення селян України і Кубані, які найбільше опиралися «новому кріпосному праву». Усі дії компартійної верхівки СРСР, починаючи з жовтня, свідчили про прямий намір організації штучного Голодомору і проведення політичних репресій проти тих, хто заважав цим планам.

Так, 22 жовтня Сталін надіслав комісії Молотова і Кагановича з надзвичайними повноваженнями до України й Кубані для виконання плану хлібозаготівель. Рішення, ухвалені партійними та радянськими органами за ініціативою цих комісій у листопаді, свідчать про намір позбавити селян раніше розданого їм за виконану роботу хліба та вилучити інше продовольство (м'ясо, картоплю тощо), а також про жорстоке покарання селян на підставі закону «про 5 колосків» і місцевих функціонерів, «саботажників із партквитком у кишені», які роздавали голодним селянам хліб за трудовні.

Намір знищити українську «фронду» і покласти на неї відповідальність за голод, засвідчують також плани ОГПУ та їх реалізація. Наприкінці листопада Сталін відрядив до України особливо уповноваженого ОГПУ Всеволода Балицького із завданням,

⁷ Кульчицький С.В. Нищення для порятунку. // Критика, №3, 2008. — С. 15–17

⁸ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro); Summary of the Judgment of 26 February 2007, p. 9.

⁹ Андреа Граціози. Советский голод и украинский Голодомор. Доступно в Інтернеті за адресою: <http://www.strana-oz.ru/?numid=34&article=1406>

яке невдовзі було зафіксоване в оперативному наказі по ГПУ УСРР — №1 від 5 грудня. У наказі зазначалося, що в Україні «організований саботаж хлібозаготівель та осінньої сіяби, організовані масові крадіжки в колгоспах і радгоспах, терор щодо найбільш стійких і витриманих комуністів та активістів на селі, перекидання десятків петлюрівських емісарів, розповсюдження петлюрівських летючок». Далі наводився висновок про «безумовне існування в Україні організованого контрреволюційного повстанського підпілля, яке пов'язане із закордоном та іноземними розвідками, головним чином, із польським генеральним штабом». Закінчувався наказ формулюванням завдання: «основне та головне завдання — нагальний прорив, викриття та розгром контрреволюційного повстанського підпілля та нанесення рішучого удару по всіх контрреволюційних куркульсько-петлюрівських елементах, які активно протидіють і зривають основні заходи Радянської влади та партії на селі»¹⁰. В оперативному наказі — 2 від 13 лютого 1933 р. по ГПУ УСРР В. Балицький підбирав підсумки виконання замовлення Сталіна: ударно-оперативна група №2 «викрила контрреволюційне повстанське підпілля на Україні, що охопило до 200 районів, близько 30 залізничних станцій і депо, ряд пунктів прикордонної смуги. В процесі ліквідації встановлений зв'язок з закордонними українськими націоналістичними центрами (УНР, «УВО», УНДО) і польським Головштабом»¹¹. Отже, ОГПУ наперед пропонувалася готова версія з усіма необхідними деталями, яка була потім здійснена у вигляді викритих контрреволюційних організацій.

Розуміння Й. Сталіним, що «національна проблема за своєю суттю, це селянська проблема»¹², підштовхнуло його вирішити національну проблему разом із селянською: він умисно знищував нову комуністичну національну політичну еліту, звинувачену в змові із селянами (див. вище лист Сталіна до Кагановича від 11 серпня 1932 р.). 14 та 15 грудня політбюро ЦК

В

«Це і був сталінський «нищівний удар».

Тобто телеграма вождя свідчить про злочинний намір вилучити у селян всі продукти харчування з метою організації масового голоду»

ВКП(б) схвалило дві таємні постанови, які повністю змінювали національну політику стосовно українців та їхньої еліти (інших етнічних груп це не стосувалося).

20 грудня за пропозицією Кагановича політбюро ЦК КП(б)У ухвалює рішення домогтися росту поставок зерна, для чого 29 грудня дає наказ здати всі колгоспні фонди, включно з насіннєвими. Це не можна розуміти інакше, ніж зумисне позбавлення селян останніх запасів хліба.

1 січня — телеграма Сталіна з двох пунктів. Перший: ті, хто добровільно здають державі «раніше розкрадений і прихований хліб», не репресуються. Другий: щодо тих, хто продовжує його приховувати, застосовуватимуться найсуворіші заходи покарання згідно із законом «про 5 колосків».

Контекст цієї телеграми був таким. Здавати вимагалось весь необлікований хліб. Увесь жах цього новорічного подарунка вождя в тому, що Сталін був прекрасно поінформований про результати попередніх повальних обшуків (20 грудня 1932 р. під час засідання політбюро ЦК КП(б)У В. Балицький наголосив, що з початку грудня через повальні обшуки виявлено 7 тис. ям і 100 прихованих комор, у яких знайдено 700 тис. пудів зерна)¹³. Отже, Сталін добре знав: хліба в селян уже немає. Це і був сталінський «нищівний удар». Тобто телеграма вождя свідчить про злочинний намір вилучити у селян всі продукти харчування з метою організації масового голоду.

¹⁰ Шаповал Ю.І., Золотарьов В.А. Всеволод Балицький: Особа, час, оточення. — К.: 2002. — С. 189.

¹¹ Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. — К.: 2008. — С.511–512.

¹² «Пролетарская правда» від 22 січня 1930 року. (Цитовано за публікацією «Масовий голод як соціальний геноцид». — http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/international/newsid_6161000/6161035.stm).

¹³ Командири великого голоду. — С.316.

«Голодомор та знищення української політичної, інтелектуальної та культурної еліти призвели до розриву в розвитку українського народу, втрати власної ідентичності»

Директива РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 22 січня 1933 р. заборонила виїзд голодуючих ув інші райони в пошуках хліба. Вочевидь, її прийняття і реалізація — це умисні дії з наміром позбавити голодуючих останніх можливостей знайти продукти харчування для їхніх родин.

Про намір знищити селян голодом прямо свідчать окремі публічні висловлювання тодішньої партійної верхівки. Другий секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич, 1933 р.: *«Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут хазяїн. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система буде існувати завжди. Ми виграли війну!»*¹⁴.

Суб'єкт злочину

Головним організатором та ідеологом геноциду був особисто Йосиф Сталін. Троє його поплічників — Лазар Каганович, В'ячеслав Молотов і Павло Постишев — були безпосередніми керівниками організації Голодомору в Україні й на Кубані. Його здійснювали партійно-державний апарат ВКП(б), КП(б)У і Північнокавказького крайкому ВКП(б) (насамперед, Станіслав Косіор, Влас Чубар, Мендель Хатаєвич, Борис Шеболдаєв, Анастас Мікоян), репресивно-каральні органи ОГПУ та ГПУ УСРР (насамперед, Всеволод Балицький, Генріх Ягода, Станіслав Реденс), суди.

Безпосередніми виконавцями партійно-державних рішень щодо обшуків і вилучення хліба та іншого продовольства були тисячі, якщо не десятки тисяч,

голодуючих місцевих активістів, членів комітетів незаможних селян.

Із висновку Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді 1998 року — *«правопорушник винний, оскільки він знав або мусив знати, що вчинені ним дії зруйнують, частково або повністю, групу»*¹⁵ — прямо випливає, що Сталін та його поплічники винні у геноциді. Вони знали про розміри врожаю, вони не могли не знати і не розуміти наслідків вилучення продовольства і заборони виїзду з регіонів, охоплених голодом.

Наслідки Голодомору 1932–1933 років

Наслідки Голодомору 1932–1933 років в Україні жахливі, вони стосуються усіх «і мертвих, і живих, і ненароджених» (Тарас Шевченко). Окрім мільйонів загиблих від голоду і ненароджених, що само по собі суттєво вплинуло на генофонд українців і розвиток українського народу, Голодомор дуже боляче вдарив по тих, хто залишився живим. Він зруйнував їхню соціальну, політичну та іншу активність, посіяв страх перед владою, який передавався від покоління до покоління, і призвів до сучасних «слухняності» й угодовства, коли українці терпляче сприймають прямі образи та приниження. Історична пам'ять і психологія тих, хто вижив у 1932–1933 роках, була скаліченою згадками про людоїдство, про доноси на сусідів із метою отримати хоч трохи хліба, ці трагічні події досі відбиваються на психології їхніх нащадків.

Голодомор та знищення української політичної, інтелектуальної та культурної еліти, про які заборонялося знати до кінця вісімдесятих років, призвели до розриву в розвитку українського народу, втрати власної ідентичності, коли український народ не має консенсусу щодо власної історії, спільних цінностей, коли значною мірою втрачене багатство національної мови — велика частина українців фактично не володіє нею, а спілкується і задовольняється суржи́ком. Трагедія Голодомору мала наслідком також комплекс

¹⁴ Сергій Махун. Бійня на «літературному фронті» // Дзеркало тижня, №45, 24–30 листопада 2007 р.

¹⁵ Цитг. за працею: Андрій Портнов. Концепції геноциду та етнічних чисток: західні наукові дискусії. // Україна модерна, ч. 2(13), 2008. — С.99.

меншовартости у великій кількості українців, часто неусвідомлений. Поки він існує — вільний суспільний поступ є неможливим. Постгеноцидне українське суспільство гостро потребує спокійного сумління, вивільнення від комплексів, свободи від страху. Це неможливо без публічного загального визнання Голодомору злочином, що воно має відбуватися на правовому рівні.

Зазначимо також, що європейська спільнота наполягає на розслідуванні та засудженні злочинів тоталітарних режимів. У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 1481 (2006) «Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів», зокрема стверджується таке:

«Падіння тоталітарних комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі не завжди супроводжувалося міжнародним розслідуванням їх злочинів. Більше того, міжнародне співтовариство не притягнуло виконавців цих злочинів до суду, як це було з жахливими злочинами націонал-соціалізму (нацизму).

Відповідно, широкій громадськості майже невідомі злочини тоталітарних комуністичних режимів. У деяких країнах комуністичні партії легально існують та все ще активно діють, попри те, що інколи вони навіть не відмежувалися від злочинів, учинених у минулому тоталітарними комуністичними режимами.

Асамблея впевнена, що знання історії є однією з передумов запобігання подібним злочинам у майбутньому. До того ж моральна оцінка й засудження вчинених злочинів мають велике значення для виховання молодих поколінь. Чітко визначене ставлення міжнародного співтовариства до минулого може стати орієнтиром на майбутнє.

Крім того, Асамблея впевнена, що жертви злочинів тоталітарних комуністичних режимів, які продовжують жити сьогодні, або їхні родини, заслуговують на співчуття, розуміння й визнання їхніх страждань».

Загальні висновки

1. Смерть мільйонів людей в Україні від голоду і політичних репресій у листопаді 1932 р. — серпні 1933 р. відповідає

«Європейська спільнота наполягає на розслідуванні та засудженні злочинів тоталітарних режимів»

поняттю злочину геноциду, передбаченому Конвенцією ООН від 9 грудня 1948 року: «Про попередження злочину геноциду та покарання за нього», передусім пункту «с» статті II *«навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її»*.

2. Смерть сотень тисяч людей на Кубані від голоду і політичних репресій у листопаді 1932 р. — серпні 1933 р. відповідає поняттю злочину геноциду, передбаченому Конвенцією ООН від 9 грудня 1948 року в частині пункту «с» *«навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її»* та пункту «е» *«насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу»* статті II.

3. Голодомор був наслідком навмисних системних дій тоталітарного радянського режиму, що віднайшли історичне та документальне potwierдження, спрямованих на *«знищення українського народу як політичного чинника і як соціального організму»* (Джеймс Мейс).

4. Жахливі наслідки Голодомору 1932–1933 років потребують визнаної правової кваліфікації Голодомору як злочину тоталітарного радянського режиму СРСР.

5. Конвенція ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» 1948 року не може бути застосована для правової кваліфікації Голодомору 1932–1933 років як злочину геноциду внаслідок неможливості її зворотної дії.

6. Для правової кваліфікації Голодомору як злочину пропонується утворити Міжнародний трибунал для правової кваліфікації голоду 1931–1933 рр. як злочину тоталітарного режиму СРСР. Рішення про створення такого трибуналу могло би бути ухвалене міждержавними організаціями — ООН, Радою Європи, ОБСЄ. ■